

վկայութեամբ, իրենց նահատակական ա-
րեամբ պճներ ու փառաւորներ են: Տեսէք
թէ որքան վսեմ ու պայծառ է այդ՝ նոյն
խակ Եր. Մխիթ. Արքայօր բառերով. «Ա-
ռաքեալն Պօղոս կամէր ինքնին նշով
« լինիլ ի Գրիստոսէ վասն եղբարք և
« ազգականացն. և այս ո՛չ այնպէս իբրու
« թէ զազգն առաւել սիրիցէր քան զԳրիս-
« տոս, ի սիրոյ որոյ ոչ ո՛ր կարէր մեկ-
« նել զնա. այլ կամելովն զայն՝ ցուցա-
« նէր զմեծութիւն սիրոյն զոր ունէր առ
« օգուտն ազգին իւրոյ. որոյ վասն և
« հոգով չափ աշխատէր վասն նոցա, և
« ո՛չ երբէք ծանծրանայր թէ և ի վեր
« քան զչափն խոտեցեալ լինիւր ի նոցա-
« նէ: Ըստ այնմ և ես ջանալով հետեւիլ
« հետոց առաքելոյն, որքան կարեմ, և
« որչափ կենդանի եմ, ջանամ աշխատիլ
« վասն հոգևորի օգտի և շահաւէտու-
« թեան ազգին իմոյ. թէ և երբեմն վասն
« ճշմարտութեան հաւատոյ իցեմ յոմանց
« ի նոցանէ խոտեցեալ, և կամ միշտ
« խոտիցիմ: Վասն որոյ ո՛յք և իցնի որք
« զինէն խորհին, և կամ ընդ ընկերս իւր-
« եանց խօսին, զայս և եթ ծանիրցեն: Զի
« թէպէտ սիրեմ զազգն իմ, և զաշխատին
« վասն օգտի նորա, բայց այնու սիրտն
« իմ ի յուզղափառէ դաւանութենէն հա-
« ւատոյ Սրբոյ Եկեղեցւոյն Հոռոմայ ոչ
« երբէք մեղկանայ: Եւ հակադարձաբար՝
« թէպէտ ըստ ամենայնի ստորարկեալ եմ
« և ստորարկանեմ զիս միշտ ի ներքոյ
« հնազանդութեան գահին Հոռոմայ, ըստ
« որում և Հայրն մեր սուրբն Գրիգորիոս
« Լուսաւորիչն ինձ օրինակ կայ, բայց
« այնու սէրն իմ և ջան աշխատանացս
« առ օգուտն ազգին իմոյ (թէ և զիս վասն
« այսպիսեայ հնազանդութեան քամահիցէ)
« ո՛չ երբեք թուլանայ: Եւ եթէ նաև
« վասն այսպիսեաց իմոց ասութեանց ի
« կեանս յայս յամենից մարդկանց, և
« կամ յոմանց խոտիլ և առ ոչինչ հա-
« ժարիլ ինձ առաջի կայ, զայն ես յօ-
« ժարաբար ընդգրկեմ, թէ իցէ այն ներ-
« կայ, և թէ ապագայ»:

Ահաւասիկ այս է մեր դրօշակը որով

կը պարծինք. և այս պէտք էր ըլլալ ա-
մէն կաթողիկէ հայ քահանայի դրօշակը.
խակ Դուք, թերևս և կ'անգիտանաք իսկ՝
թէ որոյ հոգւոյ էք:

Հ. Յ. ԱԻԳԵՐ

Գ Ր Ա Ւ Օ Ս Ա Կ Ա Ն

CHATEAUBRIAND EN ORIENT

Անցեալ ամիսները Ֆրանսայի գրական
բուրն մեծ թերթերը (*Journal des dé-
bats, Revue des deux Mondes* և այլն)
առիթ ունեցան իրենց սինակներուն մէջ
սեկստիտիւն չնւթով մը զբաղելու՝ որոնց
արձագանգ եղան և իտալական քանի մը
թերթեր (*Giornale d'Italia* և այլն), Ֆրի-
պուրիի Համալսարանէն պսակուած՝ Հ.
Կ. Վ. Տէր - Սահակեան Մխիթարեան
վարդապետը Գիտական աշխարհին կ'ըն-
ծայէր գիտաւոր նոր ուսումնասիրութիւն
մը Ֆրանսացի մեծ հեղինակին անուանի
ճանապարհորդագրութեան (*Itinéraire*)
վրայ:

Տէր-Սահակեանի պատկառելի այս եր-
կասիրութեան արդիւնքը կը կայանայ ա-
նոր մէջ, որ գիտցած է իւր զրքին Առաջին
մասին մէջ իրեն յատուկ լուսաւոր և ծաղ-
կեալ ոճովն ընթերցողներուն առջև պար-
զել համեմատական բազմաթիւ սինակ-
ներով այն խել մը աղբիւրները ուսկից
Շաթոպրիան օգտուած է իւր *Itinéraire*-ը
շարադրելու համար, առանց սակայն ա-
նոնց հեղինակներու անունը յիշատակելու
ինչպէս Labbé, Guénée, Pococke,
Chandler, Doubdan, Saint Sau-
veur և այլն: Գիտական վարդապետը կը
ցուցնէ մեզի Շաթոպրիանի այս անուր
բանագրութեան բուրն զաղտնիքը:

Երկորդ մասին մէջ Հ. Կ. Տէր-Սա-
հակեան կը պարզէ մեզի Ֆրանսացի մեծ
գրագէտին Այրուստը և հոգեբանութիւնը:

Նպատակն է ցուցնել որ Շաթոպրիան լոկ երևակայութեամբ ճամբորդած է՝ հանգիստ նստելով իւր տան մէջ վերոյիշեալ հեղիւնակներու ճանապարհորդագրութիւններու ընթերցումին մէջ ընկնամած. առանձնաշնորհութիւն մը որ ամէն կարգաւ գիտցողներուն տրուած է. կայ սակայն տարբերութիւն մը որ յատուկ է Փրանսացի հեղիւնակին. Շաթոպրիան բանաստեղծ է, նա չի կրնար հանդուրժել իւր հարցաքննած հեղինակներու ոճոյն ցամաքութիւնը և անտարբերութիւնը դէպ ի այս կամ այն պատմական վայրը կամ դէպքը. ասկից ծնունդ կ'առնու այն բուն փափաքը նոր Itinéraire մը գրելու անցնելով 1° Յունաստանէն Աթէնք, իւր երազներուն առարկան, տալով անոր հին պատմական յիշատակները և դիցաբանութիւնը. 2° Տանկաստանէն ուր Պոսֆորի փոքրուն վրայ բնութեան շքեղութեանց մէջ պիտի տեսնէ բազմած խորհրդական մինարէններով Կ. Պօլսը. 3° Պաղեստին հուսկ ուր ինքն վերջ պիտի դնէ իւր երկար ճամբորդութեան. Երուսաղէմ իրեն կը յիշեցնէ ամբողջ Նոր Կտակարանը. այդ քաղաքին փառքը՝ Գերեզման մըն է:

Այսպէս ըստ Հ. Կ. Տէր-Սահակեանի Աթէնք, Կ. Պօլս և Երուսաղէմ հաղորդած են Շաթոպրիանի արուեստին իրենց անմահութենէն բան մը (էջ 214). Դիտել կու տայ դարձեալ որ Փրանսացի հեղինակին «Տեոսյ» կը նշանակէ լոկ «Կարդացի» որովհետեւ ինքը բոլոր ճանապարհորդներու աչքերով է որ կը տեսնէ. Հետեւաբար զարմանալի չեն ժամանակագրական, աշխարհագրական սխալներ, յապաւումներ և յանելումներ:

Կը ստեղծէ իւր հաճոյից համեմատ անձեր որ երբէք պատմական գոյութիւն ունեցած չեն, Հետաքրքրական է մեզի համար իւր տեսութիւնը Հայոց Երուսաղէմի պատրիարքին հետ «կը կոչուէր Արսէն, Կապպադովկիոյ կեսարիայէն, Սիւրիոյ սոյ մետրապօլիտ էր և տեղապահ Երուսաղէմի պատրիարքին. ինքը անձամբ գրեց ինծի ասորի տառերով անունը և տիտղոս»

ները, փոքրիկ տոմակի մը վրայ որ դեռ ջովս պահած եմ. Տառապանքի ոչ մէկ արտայայտութիւն չունէր, ինչ որ անդրադարձած էի ամէն տեղ գերի Յոյններուն վրայ. Հայոց վանքը հաճելի է, և կեղեցիկ դիմիչ և հազուագիտ մարդութեամբ մը. Պատրիարքը՝ որ հարուստ թուրքի մը կը նմանէր՝ փաթաթուած էր մետաքսեայ վերաբերուներու մէջ, բազմած բարձրու վրայ. Մորթի սքանչելի սուրճ խմցի. Անուշներ, պաղ ջուր, և սպիտակ անձեռոցներ հրամցուցին. Վառեցին հալուէի փայտ և վարդի իւզով օծեցին զիս մինչև անհանգստութիւն պատճառելով ինծի. Արսէն արհամարհանքով խօսեցաւ ինծի թուրքերուն վրայ. Զիս ապահովեց որ ամբողջ Ասիան կը սպասէր Փրանսացիներու զալստեան, և եթէ իմ ազգէն զինուոր մը միայն երկնար իւր երկրին մէջ, վտարանջութիւնը ընդհանուր պիտի ըլլար» (էջ 291):

Այսպիսի նորութիւններ ստէպ դիտել կու տայ մեզի Հ. Կարապետ Տէր-Սահակեանը. իրեն համար Շաթոպրիանի Itinéraire, աղբիւրներու գրական տալանդաւոր սրբագրութիւն մ'է վարպետի մը ձեռքով՝ յորում հեղինակը կը ձկտի պատրիկ հասարակութիւնը իւր ոչ իրական ճանապարհորդութեան շուրջ, տալով սակայն ապագայներուն գրական այդ մասնահիւղին գերազանց օրինակ մը:

Այսպէս Միխիթարեան յարգելի վարդապետին շնորհիւ կը մեկնուի առանց դժուարութեան, այն տարիներէ ի վեր անհասկանալի մնացած Շաթոպրիանի խօսքը. «Je n'ai pas plus de foi en moi-même, qu'en tout autre chose ici-bas»:

Օտարագիւններուն գնահատանքին կը միացնենք և մեր ուրախակցութիւնները յարգոյ Հեղինակին:

Հ. Լ. ԱՌՃԵԱՆ